

Сільський зелений туризм як окрема форма формування в учнів 5-9 класів сільської школи відповідального ставлення до природи

У статті проаналізоване поняття „сільський зелений туризм“, „ставлення“, „відповідальність“, „відповідальне ставлення особистості до природи“.

Українське село має надзвичайно багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, даровані природою мальовничі ландшафти, а також лікувально-рекреаційні ресурси. Наші села багаті індивідуальним житловим фондом та добрими і працьовитими людьми. Водночас гострою проблемою багатьох сіл є зростаючий надлишок робочої сили. Враховуючи відсутність капіталовкладень на створення нових робочих місць у сільській місцевості України, на загальнодержавному рівні більше уваги варто приділяти тим галузям, які не потребують для свого розвитку великих коштів. До таких галузей належить сільський туризм, який давно практикується в Україні. Адже в селах з відповідною рекреаційною базою завжди було багато відпочиваючих. Найбільше це стосується сіл, що розташовані на берегах річок, морів та в гірській місцевості.

Сільський туризм виступає важливим чинником стабільного динамічного збільшення надходжень до бюджету, активізації розвитку багатьох галузей економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо).

Метою даної статті є аналіз сутності понять „сільський зелений туризм“, „відповідальність“, „відповідальне ставлення учнів до природи“.

Сільський відпочинок в Україні за рахунок збереження етнографічної самобутності повинен набути національного значення.

По-перше, він дає поштовх для відродження й розвитку традиційної культури: народної архітектури, мистецтва, промислів — усього, що складає місцевий колорит, і що, поряд із природно-рекреаційними чинниками, є не менш привабливим для відпочиваючих. По-друге, через сільський відпочинок мешканці урбанізованих територій з масовою культурою мають можливість пізнати справжні українські традиції. По-третє, етнокультура села репрезентує Україну світові й приваблює також іноземних туристів. Тому як передумову успішного розвитку відпочинку в сільських етнографічних районах треба розглядати формування ідеології відродження й розвитку всього спектра традиційної культури, починаючи від форм господарських занять до надбань духовної сфери, що діятимуть як сприятливі чинники для індивідуального відпочинку в етнографічних районах України.

Сучасна наукова література подає широкий класифікаційний спектр різних видів туризму: активний і пасивний, історичний, культурно-етнічний, пізнавальний, екологічний, розважальний, релаксаційний, бізнесовий, конгресний, релігійний, екстремальний тощо.

У сучасному світі спостерігається зміщення масового туристичного інтересу від звичайних відпочинкових поїздок до змістовніших, пізнавальніших подорожей. На зміну концепції трьох "S" ("Sun-Sea-Sand") — сонце, море, пісок — приходить концепція трьох "L" ("Landscape-Logic-Leisure") — пейзажі, традиції, дозвілля. Відтак, туристична мода піднімає на пік масової популярності подорожі у сільську місцевість, де міського туриста скрізь оточує екзотика: аграрні й сільські пейзажі, традиційний селянський спосіб життя, свійські тварини, екологічно чисті продукти тощо.

Поняття "сільський туризм" у його звичному трактуванні побутує з давніх часів. Ще до Р. Х. у Римській імперії серед членів патриціанських родин зародилася мода на поїздки з Риму на відпочинок у сільську місцевість. Масовий інтерес до відпочинку на селі у новітню добу відзначається, починаючи з XIX ст. А вже з другої половини XX ст. в

урбанізованих країнах Європи саме сільський зелений туризм перетворився на один з основних засобів "порятунку" європейців від стресового впливу розвинутих промислових міст.

Поняття "сільський туризм" не може чітко відокремлюватися від низки інших видів туризму через такі специфічні характеристики цього виду відпочинку, як інтенсивність використання ресурсів, тип поселення та тип організації сервісу, набір складових рекреаційного продукту, інші фактори. Погодьмося, багато видів відпочинку можуть розвиватися як у міській, так і у сільській території (скажімо, кінний туризм, пляжна рекреація, гастрономічний туризм тощо).

Головною рушійною силою бурхливого розвитку сільського зеленого туризму є швидко зростаючий попит на рекреацію на природі, що визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним і психологічним потребам. Збільшення попиту на сільський відпочинок зростає внаслідок зменшення тривалості робочого часу, збільшення кількості платних відпусток, зростання рівня освіти, розвитку транспортної мережі — залізничної, автодорожної, повітряної та морського транспорту [12].

Найбільшими перешкодами на шляху розвитку туризму в сільській місцевості традиційно вважалися транспортна віддаленість осередків відпочинку та їх необлаштованість (невідповідність запитам сучасного туриста).

Однак, на початку XXI ст. панівна більшість сільських регіонів Європи їх успішно пододала. Зусиллями регіональних й місцевих органів влади було оновлено комунікаційну інфраструктуру; масове розповсюдження приватних автомобілів нині дає змогу відвідувачам без складнощів досягати бажаних регіонів, навіть тих, що знаходяться на великій відстані від початкових пунктів мандрівки; стимулювання розвитку рекреаційних форм малого підприємництва в сільській місцевості "осучаснило" нічліжну базу й

наблизило стандарти сільської гостинності до загальноприйнятих "міських" стандартів готельного сервісу.

Розвиток масової практики організації сільського зеленого туризму досі випереджає його теоретичне осмислення й нормативне трактування. Так, на сьогодні певні суперечки існують навіть щодо офіційного змістовного тлумачення поняття "сільський зелений туризм".

Найпростішою констатацією цього явища є таке визначення: "Сільський туризм — це туризм, який проходить у сільському поселенні" [6]. Але таке просте визначення неадекватне у багатьох аспектах. Проте, нині все ще складно виробити уніфіковану спільноєвропейську дефініцію, яка б стосувалася всіх країн, через існування певних проблем, а саме:

- "Міський" туризм не обмежується тільки міськими територіями.
- Не весь нині наявний туризм у сільських районах входить у поняття "сільський" (санаторії, пансіонати, бази відпочинку, автокемпінги, які розташовані в сільській місцевості, але зорієнтовані на експлуатацію не власне "сільського" рекреаційного ресурсу, а ресурсів морського узбережжя, гірських ландшафтів чи запасів мінеральних вод тощо).
- визначення "сільські території" по-різному трактується у країнах світу.
- відмінні за принципами організації форми сільського туризму історично розвиваються у різних країнах і районах Європи. (В одних місцевостях сільський туризм доповнює певний профілюючий вид рекреаційної діяльності, в інших — виступає різновидом туризму екологічного, в третіх — є формою високоприбуткового приватного підприємництва, і в цьому розумінні майже не відрізняється від звичної для Європи практики малого готельного бізнесу, а в ряді країн — має обмежений сезонний характер та виступає допоміжною формою діяльності у веденні родинного фермерського господарства тощо).

Експерти Всесвітньої туристичної організації погоджуються на думці, що сільський зелений туризм — складна багатоаспектна діяльність, що

включає в себе пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, а також інші, менш спеціалізовані форми туризму [6].

Визначення категорії "сільський зелений туризм" має, насамперед, проводитися з урахуванням концепції "сільська місцевість" й узгоджуватися з тим, який зміст ми вкладаємо в агрорекреаційну форму офіційного сільського господарства.

Поняття "сільська місцевість" уже досить довго досліджується географами, соціологами. Дотепер у різних країнах існують розбіжності суспільно-правового окреслення статусу „сільська територія“. Основними дискусійними пунктами є:

- щільність населення і розмір поселень;
- земля, що використовується під сільське господарство;
- „традиційні структури“ і питання ідентичності населення [8].

В. Косенко виділяє такі види сільського зеленого туризму:

- короткотерміновий, у період вихідних днів. Найчастіше він має сезонний характер: рибальство, збирання грибів, полювання, лижі, сані, а також маршрутний — заповідними місцями регіону (різні види пересування);
- відпочинковий (на період відпусток). Його термін може змінюватися в межах 20—40 днів;
- сезонний відпочинок. Він може бути сімейним, колективним чи окремих осіб (художники, краєзнавці, археологи);
- відпочинок іноземців, зокрема діаспори — на предмет поглиблення знання мови, вивчення історичної і культурної спадщини краю.

У словнику В. Даля категорія „ставлення“ розглядається як „причинний зв’язок“ [13], у словнику С.Ю.Шведова як „взаємне спілкування“ [14]. Зокрема, в енциклопедичному словнику поняття „ставлення“ розглядається як відношення „людина – світ“, тобто в поєднанні та їх взаємодії. Водночас, ставлення має ієрархічну структуру та зовнішні прояви такі, як вербальні реакції та поведінка. Характер позитивних реакцій – основа формування

позитивного типу ставлення, негативні – негативного типу ставлення до дійсності [15, с. 325].

Отже, поняття „ставлення“ особистості до природи розуміється нами як тип і як основний показник її взаємодії в системі “природа-людина-суспільство”. У контексті досліджуваної проблеми поняття „ставлення“ до природи аналізується нами як внутрішня якість особистості, що є результатом взаємодії природи і людини.

Досить глибоко поняття “ставлення” розкрито в концепції В.М’ясищева, який визначає сутність цього поняття як вибіркового, усвідомленого зв’язку людини із значущим для нього об’єктом, як потенціал психічної реакції особи у зв’язку з яким-небудь предметом, процесом або фактом дійсності.

У свою чергу, продовжуючи ідеї В.М’ясищева, А.Калмиков розробив типологію ставлення учнів до природи: *егоорієнтований природоцентризм* (особистість орієнтована на себе і діє тільки заради себе, однак джерелом свого існування визнає виключно природу). Людина впливає на природу і формує своє ставлення до неї: любити або ненавидіти, ображатися й прощати, бути слухняним і заохочуваним або неслухняним і, отже, караним. Це ставлення має об’єкт-суб’єктний характер, причому об’єкт тут – людина. Цей тип ставлення, який припускає, що світ не тільки центрується природою як вищою цінністю, але й орієнтований сам на себе; *екоорієнтований природоцентризм* передбачає, що світ не тільки центрується природою як вищою цінністю, але і орієнтований сам на себе. Людина — істота тимчасова. У крайньому вигляді цей тип ставлення має на увазі позбавлення біосфери від людської присутності і характеризується об’єкт-об’єктним ставленням; *егоорієнтований антропоцентризм* характеризується тим, що людина керує світом, а все, що відбувається в ній, гра людського розуму. Отже, такий тип ставлення має суб’єкт-об’єктний характер; *екоорієнтований антропоцентризм* припускає, що людина – центр світу й головна цінність, але за цих умов орієнтована на творення і облаштування свого помешкання.

За такого типу ставлення світогляд, що виділяє людину як вінець творіння, накладає на неї відповідальність за стан усього й орієнтований на подолання хаосу в природі, який і є причиною екологічної кризи. Цей тип ставлення має характер суб'єкт-суб'єктних відношень.

У свою чергу І.Суравегіна наголошує, що ставлення до природи включає три аспекти. Перший характеризує ставлення до природи, до об'єкта і предмета праці, природного середовища життєдіяльності людини. Другий – ставлення до свого організму. Третій розглядає ставлення людей до природоохоронної діяльності, пов'язаної з вивченням та охороною природного середовища.

У контексті останнього В.В.Червонецький висловлює припущення про те, що ставлення до природи матеріалізується в активних формах вияву особистості, тобто відбувається формування відповідальності за свої вчинки.

Актуальною в контексті нашого дослідження є праця Г.Пустовіта, у якій він розкрив специфіку формування ставлення школярів до природи, визначив принципи відбору змісту та екологічної освіти і виховання учнів, розробив активні форми. Продовжуючи далі, він зазначає, що дитина сприймає природу залежно від свого психічного стану, характеру природоохоронної діяльності в докільлі. Але природне середовище одночасно впливає на всі органи відчуття особистості, тобто більшість учнів сприймають природу без просторових меж та інтервалів.

У словнику В.Даля поняття „відповідальність“ розглядається як „обов'язок відповідати“. Водночас у довідковій педагогічній літературі поняття „відповідальність“ трактується досить широко. Наприклад, словник української мови трактує поняття „відповідальність“ як здатність суб'єкта „нести відповідальність за когось, за щось“.

Новий тлумачний словник української мови дає визначення сутності поняття „відповідальності“ як обов'язку відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова”.

У свою чергу, Ж.Піаже вважав, що відповідальність – це результат гарантованого досягнення результату діяльності своїми діями та силами. Ним було розроблено концепцію відповідальної поведінки учня, а саме: на стадії (7-11 років) проявляється об'єктивна відповідальність, тобто міра формування відповідальності пов'язується з величиною нанесеного збитку оточуючому середовищу. В учня 12 років формується суб'єктивна відповідальність, тобто враховуються мотиви і наміри, які спонукають суб'єкта до певної поведінки. Таким чином, Ж.Піаже довів, що індивідуальний розвиток дитини проходить від морального реалізму до автономної моралі.

У свою чергу Ф.Хайдегер виділяє чотири стадії відповідальності, а саме: генералізована відповідальність (особистість відповідальна за будь-які наслідки дій); власна відповідальність (особистість відповідальна лише за те, що нею було зроблено); диференційована відповідальність (особистість відповідальна за будь-який результат дії, незалежно від того, навмисний він чи ні); усвідомлювана відповідальність (індивід відповідає за свої наміри та їх наслідки, які він надає зовнішнім факторам і внаслідок цього впливають на результат своєї дії).

Отже, під поняттям „відповідальність“ ми розуміємо усвідомлення особистістю динамічної складності її зв'язків зі світом, навколишнім середовищем, іншими людьми, переконання в необхідності брати на себе конкретні зобов'язання для гармонізації цих взаємовідносин та здатність прогнозування наслідків власних учинків в природоохоронній роботі.

Основними формами туристської роботи є: заняття туристської секції, походи, подорожі, туристські злети і змагання.

Походи можуть бути одне-, двох- і триденними. Іноді такі походи називають походами вихідного дня.

Подорожі – це багатоденні походи, проведені звичайно в канікулярний час. Походи і подорожі можуть бути ближніми і далекими, тобто їхні маршрути можуть проходити по території рідного краю (ближні) чи

виходити за його межі, проходити по інших областях і регіонах країни (далекі).

Подорожі, що носять спортивний характер, підрозділяються на п'ять категорій складності. Їхня складність визначається довжиною маршруту, кількістю і характером перешкод, а також іншими факторами, характерними для даного виду туризму.

Регулярна туристична діяльність і участь в туристичних змаганнях являється ефективним заміником фізичної праці, пробуджують в людини радість до життя, служать загартуванню і підвищують життєдіяльність організму.

Пізнавальна цінність. Під час своїх мандрівок і походів, як в межах своєї країни і за кордоном знайомляться з країною і її людьми, їх життям, знайомляться з національною культурою. Вони розширюють і поглиблюють знання в області ботаніки, зоології, геології, географії, метеорології, астрономії. Сільського і лісного господарства, історії культури і мистецтва.

Виховна цінність. Туризм сприяє вивченню історії і формуванню світогляду, веде до зауваження і активного захисту природних багатств. Оскільки туристична діяльність проводиться в більшій мірі в колективі, коли один залежить від другого і в обов'язковому порядку вимагається тактовність, уважне відношення один до одного, коли власні інтереси не можна ставити вище інтересів колективу, то все це представляє великі можливості для інтенсивного виховання в дусі колективізму і для формування таких цінних рис характеру, як впевненість в собі, здатність прийти на допомогу...

Вимоги до екотуризму можна втілити у його дев'ять основних і святих заповідей:

1. Дотримання і розвиток природоохоронної етики.
2. Збереження природних і культурно-гуманістичних ресурсів, адже екологія природи і душі співзвучні.

3. Концентрація на внутрішніх, а не зовнішніх, "мирських" цінностях. Зручності та послуги самі по собі ніколи не замінять природне єство.

4. Орієнтація на навколишнє середовище, а не на людину. Середовище треба сприймати таким, яким воно є, а не "прогинати" його під себе для особистих зручностей.

5. Приносити користь дикій природі та середовищу.

6. Надання людям можливості спілкування з живою природою і стимулювання її прийнятними засобами, будь то кіно-, відеофільм, слайди, фотографії, відвідування спеціально створених екологічних центрів.

7. Активне залучення місцевих жителів до туристичного процесу, адже зацікавлені люди сприяють збереженню і розвитку місцевих ресурсів.

8. Оцінка маршруту з точки зору просвіти. Лоскотання нервів та фізичні досягнення – атрибути спорту.

9. Поглиблення знань про середовище – своїх особистих і для інших.

Нові світоглядні орієнтири та соціальні завдання, які стоять нині перед людством, актуалізують проблему ставлення людини до природи, корекції ціннісних орієнтацій та утвердження гуманістичних соціально-моральних позицій щодо використання природи суспільством.

Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування і реалізацію нових методологічних засад виховання. Законами України «Про освіту», Державними національними програмами «Освіта» та «Діти України» визначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої, гуманістично спрямованої особистості. При цьому особливої ваги набуває єдність виховних впливів упродовж всього періоду становлення особистості, починаючи з раннього дитинства.

У Концепції екологічної освіти України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною

передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи.

Тому, основним предметом екологічного виховання учнів 5-9 класів має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи, у тому числі відображених у народних природознавчих традиціях.

Для сучасних досліджень проблем екологічного виховання характерний гуманістичний підхід, згідно якого екологічні проблеми розглядаються як такі, що стосуються внутрішнього світу особистості. Аналізуючи стан екологічного виховання у школі, дослідники зазначають, що воно переважно спрямоване на інтелектуальний розвиток і меншою мірою торкається емоційно-чуттєвої сфери особистості. Водночас дотримання єдності впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву, діяльнісну сфери особистості має принципово важливе значення і визначає ефективність екологічного виховання.

У наукових працях вітчизняних дослідників підкреслюється особлива чутливість учнів до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їх емоційна реакція на безпосередні враження.

Шкільний вік сприятливий для екологічного виховання, адже саме у цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують учні 5-7 класів, оскільки у них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення.

Старші учні здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу. Діти цього віку мають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою. Емоційна чутливість, сприятлива для розвитку моральних почуттів, новоутворення у вигляді усвідомлюваних мотивів, здатних підкоряти безпосередні потяги, поява етичних інстанцій роблять дошкільний вік сенситивним для розвитку основ особистості.

Результати анкетування та дані констатувального етапу експериментального дослідження свідчать, що в учнів 8-9 класів є кращі

передумови формування відповідального ставлення до природи, ніж для учнів 5-6 класів. Учням 8-9 класів доступне розуміння різнобічних цінностей природи, вони вміють виразити свої емоції від спілкування з природою у творчій діяльності, знають правила поведінки в природі, можуть оцінити свої вчинки та вчинки інших.

У навчально-виховному процесі шкільного закладу природа, переважно, використовується як засіб розумового, естетичного розвитку дітей; серед методів екологічного виховання переважають вербальні й такі, що забезпечують безпосередню взаємодію з природою. Спілкування з природою дає учням багато нових вражень: вони вчаться розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі, краще розуміти й усвідомлювати окремі явища і закони природи. Всебічні і тривалі спостереження над природними явищами сприяють формуванню в учнів відповідального ставлення до природи.

Список використаної літератури

- . Андрущак В. І., Приказка В. М., Слюсаренко А. О. Сільський зелений туризм на Буковині // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — К.: Знання України, 2002. — С. 472—476.
- . Биржаков М.Б. Введение в туризм. — СПб.: Герда, 2003. — 320 с
- . Гетьман В. І. Екотуризм чи екологічний туризм: теорія і реальність // Рідна природа. — 2002. — № 3. — С. 24—29.
- . Горішевський П. В., Васильєв В. П., Зінько Ю. В. Сільський зелений туризм: організація гостинності на селі: Підручник. — Івано-Франківськ: Місто-Н, 2003. — 158 с.
- . Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — №31. — С. 242.
- . Зіемеле Астана. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні// Туризм сільський зелений. —

2004. — № 1. — С. 8—13.
- Зінько Ю. В. Шанси і загрози розвитку сільського туризму в Україні // Матеріали конференції "Відпочинок у сільській місцевості в Україні в XXI столітті: проблеми та перспективи". — Переяслав-Хмельницький, 2000. — С. 34—36.
- Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: Навч. посіб. — Чернівці: Зелена Буковина, 2003. — 312 с.
- Косенко В. М. Трансформація організаційної структури функціонування сільського зеленого туризму // Матеріали конференції "Відпочинок в сільській місцевості в Україні в XXI столітті: проблеми та перспективи". — Переяслав-Хмельницький, 2000. — С. 30—32.
0. Про внесення змін до Закону України "Про туризм" // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 244. — С. 15—19.
1. Сокол Т.Г. Організація туристичної діяльності в Україні: Навч. посіб. — К.: Музична Україна, 2002. — 256 с.
2. Толковый словарь велико-русского языка [уклад. В.Й Даль.]. — Т. 2. — М., 1989. — 717 с.
3. Український педагогічний словник [уклад. С.Гончаренко] — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
4. Энциклопедический словарь. Т. 22. [взд. Брокгауз Ф.А., Ефронь Й.А]. — С.- Петербург, 1897. — 681 с.
5. Zareba D. Ekoturystyka. — Warszawa, 2000. — 230 s.
6. Weaver David. Ecotourism. —N.-Y.: John Wiley & Sons, Inc, 2002. — 400 p.

Малиневская Л.И. Сельский зеленый туризм как отдельная форма формирования у учеников 5-9 классов сельской школы ответственного отношения к природе

В статье проанализировано сущность понятий „сельский зелёный туризм“ „отношение“, „ответственность“, „ответственное отношение личности к природе“.

Malinevskaya I.I. Rural green tourism as separate form of forming for students 5-9 classes of rural school of responsible attitude toward nature

In the article essence of concepts is analysed rural „zelnyy tourism relation“, „responsibility“, „responsible attitude of personality toward nature“.